

БОГДАН Л. ДАБИЋ

**П. А. Дмитриев, Г. И. Сафронов: »СЕРБОХОРВАТСКИЈ
ЈАЗУК«, учебное пособие.**

(Издател'ство Ленинградского Университета, Ленинград 1975. Стр.
150. Цена 36 копеек).

Словенска културна и књижевна узајамност претпоставља и учење словенских језика у свакој словенској земљи. То се разумије само по себи, јер је књижевни језик најглавније оруђе културе и књижевности. У начину изражавања, не само књижевног већ и свакидашњег, крије се много чега из столетнога културног, историјског и политичког живота свакога народа. Стога је на овоме мјесту посве сувишно доказивати улогу коју језик игра у међусобном упознавању и зближавању словенских народа. Нас овдје занима заступљеност српскохрватског језика у школским програмима совјетских факултета и других образовних установа, његова присутност у издавачкој, преводној и публицистичкој дјелатности. Изучавање нашег језика у Русији има дубоке коријене, оно је тамо започето још у прошлом вијеку. Више од стотину година српскохрватски језик присутан је, кад јаче а кад слабије, у руским школским програмима — на високим школама. Унаточ свему томе, не бисмо могли рећи да совјетска публика — мислимо на оне што имају славистичку заинтересованост и славистички профил — има довољан број прикладних приручника и граматика сх. језика. Врло је мален број уџбеника и граматика сх. језика који су штампани у Совјетском Савезу последице другог свјетског рата. Ако бисмо по томе цијенили јачину књижевних и културних веза између СССР-а и Југославије, сигурно бисмо дошли до погрешних закључака. Уосталом, ништа није боља ни ситуација са приручницима и граматицама руског језика у нашој земљи. У томе погледу слободно се може рећи да и данас прпемо из граматика, уџбеника и читанки које су почетком нашега вијека саставили врсни југословенски русисти.

Због свега тога треба поздравити појаву сваког приручника или граматике сх. језика у Совјетском Савезу, исто онако као што поздрављамо појаву сваког приручника и граматике руског језика у нашој земљи, особито ако су они урађени ваљано

и стручно. Приручник који овдје хоћемо да прикажемо саставили су двојица аутора, којима то није први рад овакве врсте. Чим почнете да листате ову књигу, ви видите да су је саставили људи који познају српскохрватски језик и културно-књижевне прилике код његових носилаца. Професора Дмитријева и иначе знамо као човјека који усрдно његује српскохрватски језик и свим снагама се брине да он буде што стручније представљен на Лењинградском универзитету. Много љубави и знања он је досад пренио и на своје студенте, од којих су неки већ и сами предавачи нашег језика или се баве превођењем са српскохрватског језика.

Приручник је намијењен прије свега студентима славистике Лењинградског универзитета, али може да послужи и свима онима који већ имају неки филолошки профил, а жељели би да науче српскохрватски језик. Аутори имају претензије да корисници овога приручника овладају основном граматиком сх. језика, да науче читати стручну литературу на сх. језику и да се до некле оспособе у разговорном језику. Разумије се, све то у главним елементима. Можемо одмах рећи да овај приручник то омогућава својим корисницима. У њему има довољно грађе и научних информација за те сврхе. Приручник је састављен из Увода и пет поглавља:

- I. Изговор и читање
- II. Рад на граматичи
- III. Израда контролних задатака
- IV. Текстови
- V. Рјечник.

У Уводу се совјетским корисницима овога приручника нуде основни, тако рећи, енциклопедијски подаци о сх. језику и о његовим дијалектима и стварању српскохрватског књижевног језика. Првome поглављу (*Изговор и читање*) посвећено је 17 страница. Овдје корисници књиге имају прилику да сазнају оно што је најважније о писму и правопису српскохрватског језика: да су код нас у употреби два писма: *ћирилица* и *латиница*, два изговора општесловенскога вокала *јат* (екавски и ијекавски). Аутори такође истичу да је сх. књижевни језик настао у условима политичке и државне разједињености српскога и хрватског народа, у неједнаким условима културног и привредног развика... (стр. 4 овога приручника). Даље, они исправно констатују — да је све то довело до тога да данас сх. књижевни језик функционише у двије своје варијанте, *источној* и *западној*. У овome поглављу сучељени су два фонолошка система: руски и српскохрватски. Указано је на разлике и сличности међу њима. Ја мислим да је врло важно истаћи баш разлике између та два система. Моје дидактичко искуство са руским језиком казује ми да то стално треба наглашавати, јер сх. и руски језик веома су сродни на плану лексике и граматике, али на плану фонетике они то

нису. Ако се овоме дода још и начелна разлика између наших двају правописа (руског и српскохрватског), онда ће изречена тврдња изгледати још увјерљивија. Уосталом, и аутори овога приручника показали су да имају велико искуство у предавању нашег језика совјетским студентима. То нам најбоље показује њихова тврдња на стр. 30: »Учећи српскохрватски језик, морамо вазда имати на уму — да блиска сродност (двају) словенских језика у знатној мјери олакшава њихово учење, али прецјењивање ове сличности може довести до низа специфичних потешкоћа.«

И овај приручник показао је да се сродан језик изучава увијек контрастивно и поредбено, овакав приступ намеће се сам по себи. Добро је указано на главне разлике између нашега гласовног система и руског, између наших правописних одредби и руских. Све то већ у самом почетку упућује студента правим колосијеком и не дозвољава му да се заведе и уљуљка великом сродношћу између наша два језика — руског и српскохрватског.

Другоме поглављу (*Рад на граматички*) посвећено је највише простора. То је сасвим разумљиво, јер се не може говорити на неком језику све док не савладамо његов облички систем. Исто тако је схватљиво да је именицама и глаголима посвећено највише пажње, јер су те врсте ријечи не само најбоље статистички заступљене у сваком језику него је и њихова улога у формирању реченице највећа. Овоме поглављу посвећено је чак 89 страница, од укупно 150 — колико има читава књига. На овим страницама заправо је укратко изложен граматички систем нашег језика. И овдје је одржано начело поредбеног и контрастивног излагања, код именичких и код глаголских ријечи. Све то олакшава студенту да боље сагледа систем деклинација и систем глаголских облика у српскохрватском језику.

Бићу слободан да искажем и нека своја неслагања и ситније замјерке, јер сам увјерен да ће оне наићи на разумијевање код састављача овога приручника. Ево неких од њих: није увијек довољно сагледана разлика у обличком или фонетичком понашању између домаћих (словенских) ријечи и преузетих ријечи, па без обзира до које мјере су оне асимилиране. Тако се дешава да се у једном те истом реду набрајања нађу страна и наша домаћа ријеч, а очито је да оне не иду у исти претинац (стр. 30). Нису увијек дати најбољи примјери за илустрацију неког фонетичког процеса; на примјер, на стр. 38 наводи се примјер *теписи* (Ном. пл.) за прелаз $x > c$. А било би боље да је то илустровано неком исконском словенском ријечју: *Власи, ораси* и сл., а не скорашњом њемачком позајмљеницом. Поготову ако узмемо у обзир — да се стране ријечи обично опирају овоме процесу. Није добро ни што су властите именице *Љуба, Мика* сврстане у скупину општег рода. Ово због тога што није тако на читавом подручју употребе сх. књижевног језика. Стога је требало напоменути да је то тако само у Србији, а можда је у приручнику овакве врсте најбоље било изоставити их сасвим.

Можда не би било сувишно да су аутори напоменули да именице *тетка*, *стрина* имају Вокатив сг. на -О кад се преносно употријебе. Не би лоше било да су састављачи приручника узели и један примјер са завршетком на -У (у Ном. сг.) кад су наводили како се деклинирају стране именице у сх. језику (на примјер, *рагу*, *интервју* или покоје румунско презиме: *Еминеску*, *Енеску*, *Садовјану*). Добро би било да су писци приручника истакли и једно битно неслагање у систему замјеница у наша два језика (руском и српскохрватском). То неслагање састоји се у сљедећем: 1) Систем показаних замјеница у сх. језику је тростепен: *овај*, *тај*, *онај*; док је у руском језику он двостепен: *етот*, *тот*. Ово је доста важно да се истакне, јер су то фреквентне ријечи и јер су оне основа даљим извођењима замјеничких прилога: *овдје*, *ту*, *ондје*; *овамо*, *тамо*, *онамо*; *овуда*, *туда*, *онуда*. А ово се одражава и на показним ријечима: *ево*, *ето*, *ено* (у руском само: *вот* и *вон*).

Глаголске ријечи добро су обрађене у овој књизи, и ту је указано на сличности и разлике које постоје између руских и наших глаголских облика. Врло је добро да руски студенти сагледају одмах — да је наш језик богатији у временским облицима глагола, али је зато сиромашнији у партиципима. Добро је указано на обличке разлике између руског и нашег презента. Кад је ријеч о футуру, није довољно наглашено да се у српскохрватском језику футур једнако гради и од *несвршених* и од *свршених* глагола, а то је за носиоца руског језика веома важно. Требало је изријеком нагласити да футур II не долази у главним реченицама. Ово су све ситнија опажања, с којима се аутори приручника не морају сложити, али ће им сигурно бити корисно да виде како неки глаголски облик и његову употребу доживљава и интерпретира носилац српскохрватског језика. Овдје ћу изразити и једно крупније неслагање у вези са граматичким третирањем претериталних времена. На страници 77. аутори приручника изричито тврде: »У савременом живом језику облици аориста мало се употребљавају«. То није тачно. Ова нетачна тврдња потекла је, на жалост, из наших — југословенских — граматика српскохрватског језика. Неки писци граматике у Југославији стављају на исти план аорист и имперфекат. Ту је и настала ова нетачна тврдња. Имперфекат је у савременом сх. језику збиља на путу да одумре и његова употреба данас је у најмању руку књишка. Али то се никако не може рећи за аорист. Он је итекако жив на већем дијелу српскохрватскога говорног подручја, а такође и у књижевном језику. То је свакидашњи облик нашега изражавања у Босни и Херцеговини, у Србији и Црној Гори; а његова употреба ослабљена је само у периферним областима нашега језика (на Далматинској обали и на крајњем сјеверозападу нашега говорног подручја). Према томе, тврдити да се аорист мало употребљава у савременом сх. језику — то је у најмању руку претјерано уопштавање. Таква тврдња збиља се не може доказати.

Поглавље које је посвећено облицима нашега језика третира, дабоме, и остале врсте ријечи, а не само именице и глаголе. Ту су, прије свега, обрађене замјенице, придјев и бројеви — као промјењиве врсте ријечи. Што се именица тиче, мислим да би добро било констатовати слједеће: у руском савременом језику релативно се добро очувала формација множине типа *јагњата, миша́та, ребја́та*; док се формација једнине посве изгубила. У српскохрватском језику је сасвим обрнуто: сачувала се добро формација једнине типа *јагње, вуче, Циганче*; док је формација множине на путу да се изгуби и најчешће је надомјештена другачијим облицима (*пилићи* или *пилад*, *вучићи* или *вучад* итд.). Што се тиче непромјењивих врста ријечи, нарочито оних које називамо граматикалним ријечима, њима се у свима словенским приручницима — по традицији — посвећује мало пажње. У приручнику овакве врсте и намјене има и посебнога разлога за то, али морамо имати на уму да одношајне (граматикалне) ријечи играју у реченици важнију улогу него што би се то могло судити по ономе — колико им се простора посвећује у дидактичким приручницима и школским граматикама.

За похвалу је што је на овом доста ограниченом простору ипак дат преглед тврбених наставака за извођење ријечи. У нашим граматикама раније се ово подручје обично испуштало или му се није обрађало довољно пажње. А врло је важно да се руски студенти упознају са разликама у заступљености појединих суфикса у сх. и руском језику, а поготову да се привикну на оне суфиксе који у руском никако нису заступљени. Дидактичка пракса и овдје је показала прави пут састављачима приручника.

Одјељак о синтакси урађен је врло стручно и сажето. Ту је, на веома ограниченом простору, дат кратак опис синтактичких категорија у српскохрватском језику. На основу онога што је у томе одјељку дато корисници приручника збиља ће се много лакше снаћи у организовању реченице на српскохрватском језику и у распореду појединих њених чланова унутар саме реченице. Није изостављена ни конгруенција реченичних чланова, што је такође важно, јер се она у нашем језику не подудара увијек са руском. Многе разлике проистичу и отуд — што се у руском језику неутралише граматички род код замјенице и придјевских ријечи у множини.

Текстови су добро одабрани и врло је добро да су сви они акцентовани. Мислим да је уопште беспредметно давати руским студентима неакцентоване текстове на српскохрватском језику. Разлог је у томе што се акценатски системи сх. језика и руског начелно разликују. У руском језику наглашени слог преузима на себе готово сву јачину артикулације, па су ненаглашени слогови по правилу редуковани (мутни и нејасни). Српскохрватски језик има тонски акценат и, што је веома важно за Русе који хоће да га науче, има поста акценатску дужину. Навешћу један

примјер. У почетку Рус не може никако да изговори правилно наше име *Богдан* или чешко презиме *Хуса́к*. Он ће редовно изговарати *Богдан* или *Богдѧн*; *Гуса́к* или *Гусѧк*. Ово је због тога што је руском језичком осјећању страно да ненаглашени слог може бити дужи, па, дакле, и акустички израженији неголи наглашени. У руском језику наглашени слог је најдужи у ријечи, мада то — додуше — нема фонолошке вриједости. У чешком и сх. језику, како смо управо видјели, ненаглашени слог доста често бива дужи од наглашеног. Због свега тога никад не може бити превише вјежбања из сх. акцента за руске студенте.

На крају је дат рјечник оних ријечи које су употребијене у текстовима. Све су ријечи добро објашњене и није се ишло далеко у набрајању њихових руских блискозначница. За овакав приручник то је управо добро, јер би се у таквом набрајању понекад расплинуло основно значење српскохрватских ријечи. Осим тога, ни намјена рјечника није дозвољавала нешто другачије. Тиме је овај приручник органски заокружен. Он даје цјеловит опис сх. језика: елементе фонетике, морфологију, творбу ријечи и синтаксу. Све је то илустровано текстовима и рјечником који је уз њих приложен.

У закључку можемо рећи да ова књига врло добро служи својој сврси, онако како су је аутори формулисали у уводу. Обавјештења из области граматике сх. језика — у најширем смислу те ријечи — дата су у овој књизи веома стручно и зналачки. Излагање је увијек прилагођено носиоцима руског језика као матерњег језика и дидактички примјерено совјетским студентима славистике и русистике. Све је то гаранција да ће совјетски студенти који пређу градиво из овога приручника моћи и самостално да приступе тексту написаном на српскохрватском језику, поготово текстовима из своје струке. Књига је добар прилог проучавању и популарисању српскохрватског језика међу славистичким подмлатком Совјетског Савеза.